

Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet eli VARK

Mikä on VARK-hanke?

VARK-hankkeessa määritellään Suomen valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet. Tavoitteena on inventointi, joka voidaan ottaa valtioneuvoston päätöksellä valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa tarkoitetuksi inventoinniksi. Museovirasto vastaa hankkeesta, jonka arvioidaan valmistuvan vuonna 2021. Inventointiin sisällytetään Ahvenanmaata lukuun ottamatta arkeologisia kohteita, jotka antavat ajallisesti ja alueellisesti edustavan kokonaiskuvan muinaisuudestamme yli 10 000 vuoden ajalta. VARK-kohteiden on tarkoitus muodostaa mahdollisimman monipuolinen kertomus täällä muinaisina aikoina eläneistä ihmisistä ja yhteisöistä sekä heidän elämäntavoistaan.

Ketkä hankkeeseen osallistuvat?

Museovirasto toteuttaa hanketta yhdessä kulttuuriympäristön asiantuntijatehtäviä hoitavien museoiden asiantuntijoiden kanssa (vuoden 2020 alusta lähtien alueelliset vastuumuseot), mukaan lukien Siida.

Hankkeen ohjausryhmässä ovat mukana Suomen kuntaliitto, Helsingin yliopisto, Suomen arkeologinen seura, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä ympäristöministeriö ja maakuntamuseoiden edustajia.

Mitä inventoinnin tarkoittamat arkeologiset kohteet ovat?

Lähes kaikki inventoinnin piiriin kuuluvat kohteet ovat muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kiinteät muinaisjäännökset määritellään muinaismuistolain (295/1963) 2 §:ssä. Kyse on maalla tai vedessä säilyneistä, esihistoriallisella ja historiallisella ajalla syntyneistä ihmistoiminnan jäänteistä, rakenteista, kerrostumista tai löydöistä. Kiinteät muinaisjäännökset ovat suoraan muinaismuistolain 1 §:n nojalla rauhoitettuja ilman erillistä viranomaispäätöstä, ja niihin kajoaminen edellyttää erillistä muinaismuistolain mukaista lupaa. Inventoinnin yhteydessä voidaan tarkastella rajoitetusti myös muita arkeologisia kohteita, jotka ovat muinaismuistolain soveltamisalan ulkopuolelle jääviä kulttuurihistoriallisesti merkittäviä, käytöstä pois jääneitä rakenteita.

Mistä saan lisätietoa arkeologisista kohteista?

Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännöskirja sisältää perustiedot Manner-Suomen kiinteistä, muinaismuistolain rauhoittamista muinaisjäännöksistä ja tietoja muista arkeologisista kohteista. Kohteisiin on linkitetty tietoja myös niihin liittyvistä tutkimuksista ja löydöistä. Kirjasta päivitetään jatkuvasti. Tiedot on tarkoitettu kulttuuriympäristöön tutustumista varten. Mikäli

muinaisjäännöstietoja tarvitaan viranomais- ja suunnittelukäyttöön, on asiasta syytä olla yhteydessä museoviranomaisiin.

Muinaisjäännösrekisteri on kaikkien saavutettavissa Museoviraston ylläpitämän Kulttuuriympäristön palveluikkunan kautta. Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta saa tietoa siitä, mitä arkeologinen kulttuuriperintö tarkoittaa Suomessa ja millaisista kohdetyypeistä se koostuu. Oppaan keskeistä sisältöä on, miltä kohteet näyttävät maastossa ja millä perusteella kohteet ovat suojeltuja.

Mitä valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet tarkoittavat?

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT) ovat osa maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) mukaista alueidenkäytön suunnittelujärjestelmää. Tavoitteiden ensisijaisena tehtävänä on varmistaa, että valtakunnallisesti merkittävät asiat huomioidaan kaavoituksessa ja valtion viranomaisten toiminnassa. Kulttuuriympäristöjen lisäksi tavoitteet koskevat mm. luonnon monimuotoisuutta ja luonnonvaroja, yhdyskuntakehitystä, liikennettä ja energiahuoltoa. Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet perustuvat maankäyttö- ja rakennuslain 22 §:ään. Valtioneuvoston viimeisin päätös tavoitteista on tullut voimaan 1.4.2018.

[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet\(13419\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet(13419))

Miten kulttuuriympäristöä koskevia valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita toteutetaan?

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen arvojen turvaamisesta huolehditaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että alueidenkäytön suunnittelussa tunnistetaan valtakunnallisten kulttuuriympäristöä koskevien inventointien mukaiset alueet ja otetaan ne huomioon siten, että niiden arvot turvataan.

Kulttuuriympäristöä koskevat tavoitteet sovitetaan yhteen muiden valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden sekä maakunnallisten ja paikallisten tavoitteiden kanssa. Yhteensovittaminen tehdään tapauskohtaisesti maankäyttö- ja rakennuslain pohjalta maakunnan ja kuntien kaavoituksen yhteydessä. Tämän lisäksi valtion viranomaiset ottavat eri lakeihin perustuvassa toiminnassaan valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet huomioon.

Miten inventointi toteutetaan?

VARK-inventointi perustuu ajantasaisimpaan tietoon Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä. Hankkeen pohjaksi on määritetty kriteerit, joiden perusteella VARK-kohteet erotetaan muista. Esivalitut kohteet arvioidaan näiden kriteerien avulla, ja inventointiin valitaan ne, jotka parhaiten vastaavat hankkeen tavoitteita. Osana inventointia tehdään tarvittaessa maastotarkastuksia niissä kohteissa, joiden tiedot ovat vanhentuneet tai epätarkat.

Mitä kriteereitä valtakunnallisesti merkittävien kohteiden valinnassa käytetään?

Kohteiden merkittävyyttä arvioidaan niiden kulttuurihistoriallisen arvon perusteella:

- Miten kukin kohde ilmentää oman aikakautensa ilmiöitä, prosesseja ja tapahtumia.
- Kohteen arkeologinen potentiaali: miten tärkeä kohde on muinaisuuden tulkinnan kannalta ja mikä sen tieteellinen arvo on.
- Miten yleinen tai harvinainen kohdetyyppi on ja miten monimuotoinen se on. Jotkut kohteet ovat pienialaisia ja edustavat lyhyehköä ajanjaksoa ja koostuvat yhden tyyppisestä muinaisjäännöksestä. Toiset taas ovat muodostuneet tuhansien vuosien aikana laajalle alueelle, jossa erityyppiset ja -aikaiset rakenteet ovat toisiinsa lomittuneena.
- Kohteen kunto määrittää sen merkittävyyttä.
- Miten hyvin kohdetta ympäröivä maisema tukee sen ymmärrettävyyttä.

Millä perusteella ja tarkkuudella kohteita rajataan inventoinnissa?

Kohteiden rajausta perustuu:

- Siihen miten laajalla alueella on siihen kuuluvia rakenteita ja ns. kulttuurikerroksia eli maakerroksia, jossa nähdään jälkiä muinaisen ihmisen toiminnasta. Sellaisia ovat mm. värjäytynyt noensekainen maa, kivirakenteet, palaneet kivet ja esineet tai niiden palaset.
- Kohteella tehtyihin arkeologisiin tutkimuksiin tai koetutkimuksiin ja havaintoihin.
- Maan pinnalta tehtyihin havaintoihin. Muinaisjäännös hahmottuu usein kuopanteina, kivirakenteina, terasseina tai maavalleina. Myös maastonmuodot saattavat antaa tietoa siitä, miten laajalle alueelle muinaisjäännös ulottuu.

Teknisesti rajaukset tehdään maastossa GPS-laitteella mitaten tai esim. ilmakuvan tai viistovalovarjokuvan perusteella.

Miten voin vaikuttaa?

Museovirasto järjestää kuulemisen, jonka yhteydessä jokainen, jota asia koskee, voi esittää mielipiteensä VARK-inventoinnissa tunnistetuista kohteista. Kuulemisen jälkeen kohteet arvioidaan saadun palautteen pohjalta ja laaditaan lopullinen lista VARK-kohteista.

Miten kohteen sisältyminen VARK-inventointiin erottaa sen muista kiinteistä muinaisjäännöksistä?

Kohteen liittäminen VARK-inventointiin ei sinänsä muuta sen rauhoitusta, koska kaikki muinaisjäännökset ovat lain rauhoittamia. Muinaismuistolain mukaan kajoamisluvan myöntämistä harkittaessa on otettava huomioon muinaisjäännöksen merkitys, joten VARK-kohteilla kajoamisen ehdot voivat olla muita kohteita tiukemmat. Myös tutkimuslupien myöntäminen VARK-kohteille saattaa edellyttää normaalikäytäntöä tarkempaa harkintaa. Muinaisjäännösten hoitotukia myönnettäessä voidaan VARK-kohteita pyrkiä priorisoimaan.

Miten VARK-inventointiin sisällytettävät kohteet huomioidaan kaavoituksessa?

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää mm. kulttuuriarvojen vaalimista (MRL 5 §). Maakuntien ja kuntien kaavoituksessa huomioon tulee ottaa valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä eri kaavatasoja koskevat sisältövaatimukset siten, että huolehditaan valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen arvojen turvaamisesta. VARK-inventointi on tarkoitettu otettavaksi huomioon maakuntakaavoituksessa, joka ohjaa yksityiskohtaisempaa kaavoitusta maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti. Muinaismuistolain rauhoittamat kiinteät muinaisjäännökset merkitään kaavoihin suojelukohteina kaavatason edellyttämällä tarkkuudella.

Kuten edellä on todettu, kaikki kiinteät muinaisjäännökset ovat heti löytyessään rauhoitettuja muinaismuistolain (295/1963) nojalla. Erillistä rauhoitus päätöstä ei tehdä. Rauhoituksesta poikkeaminen edellyttää muinaismuistolain nojalla myönnettävää kajoamislupaa tai tutkimuslupaa. Kaavoituksen yhteydessä ei siis tehdä rauhoitus päätöksiä, mutta kaavoitusratkaisulla voidaan turvata muinaisjäännösten säilymistä.

Miten VARK-kohde rajoittaa rakentamista?

Muinaismuistolain mukainen rauhoitus tarkoittaa sitä, että kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen ilman lupaa on kielletty. Muinaismuistolain asettamat maankäytön rajoitukset tulee huomioida toimittaessa alueella, jossa on kiinteitä muinaisjäännöksiä. Museoviranomaiselta tulee pyytää lausunto, mikäli tällaisella alueella tai sen välittömässä läheisyydessä suunnitellaan maankäyttöä riippumatta siitä, onko kohteella VARK-status vai ei. Jos kiinteä muinaisjäännös aiheuttaa merkityksensä nähden kohtuutonta haittaa, hankkeen toteuttaja voi tarvittaessa hakea lupaa kajoata muinaisjäännökseen.

Saako VARK-kohteessa hoitaa metsää tai viljellä maata?

Vallitseva maankäyttö muinaisjäännösalueella on sallittua. Metsänhoidollisia toimenpiteitä voidaan useimmiten tehdä myös muinaisjäännösalueilla. Toisinaan se on jopa toivottavaa, koska muinaisjäännösten päällä olevat puut saattavat kaatuessaan vaurioittaa niiden rakenteita. Maan muokkaaminen, kuten auraus, äestys tai kantojen poisto, on kuitenkin kiellettyä, koska niitä ei voida tehdä muinaisjäännöstä vaurioittamatta.

Myös peltoviljely on sallittua. Mikäli pelto kuitenkin metsitetään tai suunnitteilla on normaalia kynnä suurempia toimenpiteitä, kuten esimerkiksi uusien avo-ojien auraaminen, edellyttävät nämä toimenpiteet museoviranomaisen arvion siitä, aiheuttaako toimenpide muinaisjäännökselle vahinkoa.

Mistä saa lisätietoa VARK-hankkeen etenemisestä?

Lisätietoa hankkeesta saa Museoviraston verkkosivulta. <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/ärkeologinen-kulttuuriperinto/valtakunnallisesti-merkittavat-ärkeologiset-kohteet-vark>

Kulttuuriympäristöstä löytyy laajemmin tietoa kulttuuriympäristön palveluikkunan www.kyppi.fi kautta. Museoviraston ylläpitämä palvelu sisältää viraston arkistoon, rekistereihin ja kokoelmiin tallennettua tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Palvelun kautta voi ladata maksutta kohteita koskevia paikkatietoaineistoja ja tutkimusraportteja.